

Бранислав С. Миленковић Француско друштво Борских рудника

Пословање и последице

Тема овог написа је разматрање периода постојања Француског друштва Борских рудника (1904–1941).

Постојање одређене историјске дистанце нам омогућава, према захтевима историјске науке, да превазиђемо одређену субјективност, идеологизацију и политизацију времена и догађаја, и да извршимо одређено превредновање датих приказа и оцена о догађајима, процесима и улогама одређених субјеката у стварању тадашње стварности. То превредновање учинићемо из угла садашњих сазнања и створеног система вредности.

Полазећи од методолошког захтева да се друштвена стварност, као најсложенији феномен стварности са којим се човек и друштво сукобљава, може истинито сагледати само у примени става „у целини је истина“, овај став опредељује и приступ обради појединих питања о постојању и улози Француског

Ујравни одбор и дирекција ФДБР 1936. године

друштва Борских рудника (у даљем тексту: ФДБР).

Та питања се односе на пословање и утицај ФДБР у односу на стварање материјалне и друштвене стварности Бора.

УСЛОВИ ПОСЛОВАЊА ФДБР

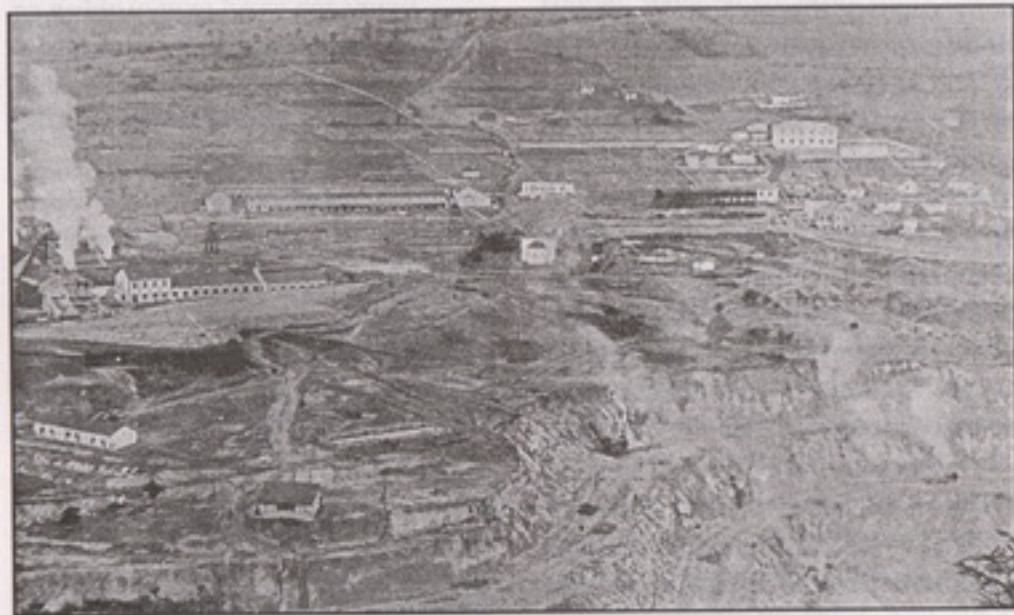
Природни услови

За предузеће које се бави експлоатацијом природног богатства (руде, шуме, воде, итд.) квалитет тог природног ресурса је одлучујући фактор за остваривање основног циља предузећа, а то је: добит - профит.

Рудна лежишта бакра у Бору у то време убрајана су међу најбогија лежишта у Европи и свету.

У време експлоатације руде у периоду 1904–1941, експлоатисана је руда са просечним садржајем од 7% бакра, док је сиромашна руда, која је од 1929. године ишла на флотирање, имала садржај бакра од 3,5%. Руда је, поред бакра, садржала и племените метале и то: 24–30 грама злата по тони руде, 96–120 грама сребра.

За економичну експлоатацију, поред садржаја метала, битан је

Површински коп и гео насеља 30-тих година прошлог века

• однос руде и јаловине, дубина лежишта и дужина транспортних путева руде и јаловине.

• Показатељи квалитета руде и односа јаловине и руде говоре следеће: 1929. године за тону бакра било је потребно 58 тона ископина, 1960. 180 тона ископина, а 1984. године 770 тона.

• За период 1904–1941. године остварен је физички обим производње:

• - тона руде: 11.637.655
 • - тона блистер бакра: 636.336
 • - килограма злата у бакру: 29.418
 • - килограма сребра у бакру: 88.024

• Упоређења ради, у периоду 1945–1960. остварен је физички обим:

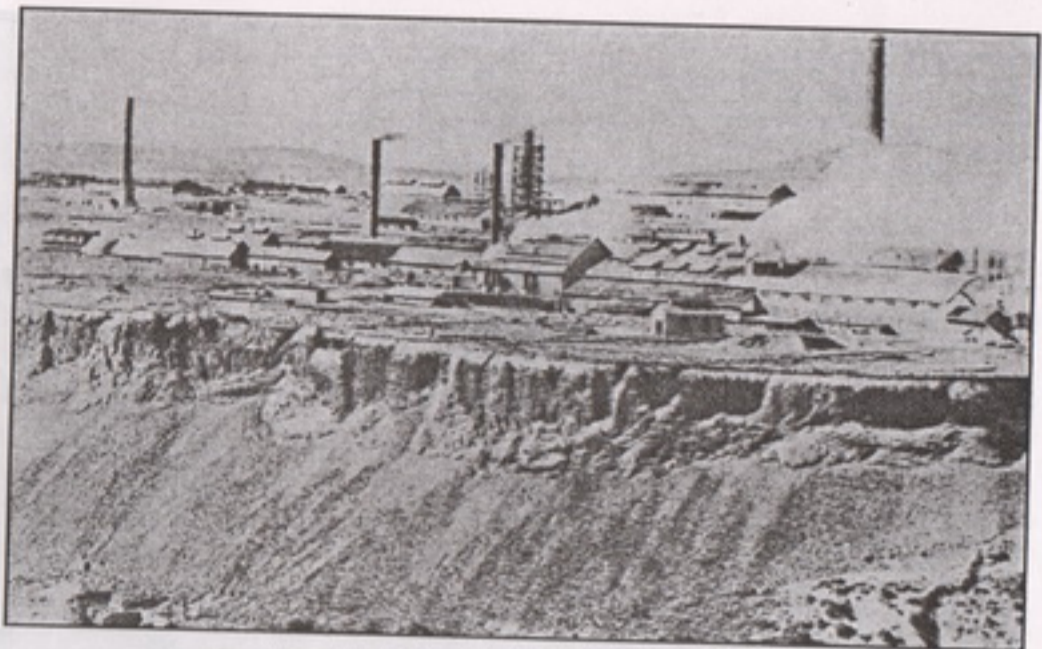
• - тона руде: 21.700.000
 • - тона блистер бакра: 478.580
 • - килограма злата: 14.300
 • - килограма сребра: 45.000

• Индикатори услова пословања у области експлоатације руде показују стално погоршавање услова (смањење метала у руди, повећање односа руде и раскривке), са главном последицом - повећањем трошкова производње.

• Стално погоршање природних услова експлоатације руде, временска ограниченост концесије (на 50 година) и непостојање државних прописа у овој области, а у сврху максимализације профита као основног циља пословања, мотивисало је ФДБР да врши селективно откопавање само богатих партија руда, чиме је вршено такозвано раубовање лежишта.

• Такав режим експлоатације руде имао је за последицу да се један део рудне масе не користи и остаје заробљен у виду тзв. „нога“ и „плафона“, који су експлоатисани касније, методом површинског откопавања.

• Таква експлоатација утицала је на скраћење века рудника и није била у складу са рударском логиком која подразумева сагледавање режима експлоатације за целину рудног налазишта.

Тойионичарски комплекс 30-их година прошлог века

Економски положај и финансијско пословање ФДБР

На економски положај и финансијско пословање ФДБР утичу бројни чиниоци: природни услови, системски услови - државна регулатива и привредно и политичко окружење.

За приказивање економског положаја и финансијског пословања послужимо се следећим показатељима:

- Основни капитал за оснивање ФДБР обезбедила је банка „Мирабо, Пијерари и комп.“ у износу од 5,5 милиона златних франака.

- У току пословања, за инвестиције и развој емитовано је више пакета акција, па је 1938. године акцијски капитал износио 120.000.000 франака, подељен у 600.000 акција по 200 франака.

- Акције ФДБР чија је номинална вредност износила 100 златних франака достизале су у појединим периодима вредност и до 3.500 папирних франака.

- Књиговодствена вредност свих инвестиција у ФДБР 1937. године није износила ни пуних 50.000.000 франака, а чиста добит за ову годину остварена је у износу од 108.000.000 франака.

У периоду 1929–1935. ФДБР је оставило у земљи:

- за порезе и таксе: 200.400.000 динара
 - за царине: 43.200.200 динара
 - за радничке наднице: 264.500.000 динара
 - за железнички транспорт: 200.000.000 динара,
 свега: 717.160.000 динара.

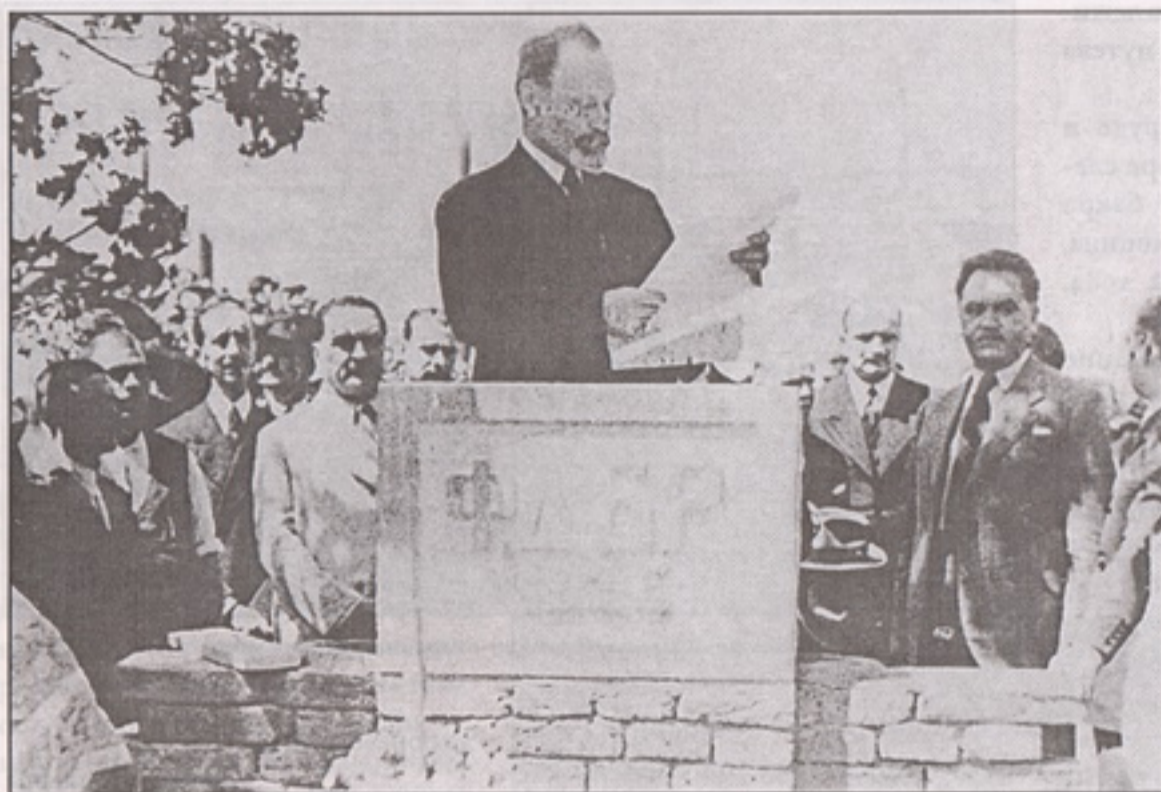
За исти период вредност произведеног бакра износила је 2.267.891.112 динара.

Из овог прегледа се види да је само 1/3 новца остајала у земљи, а 2/3 је ФДБР изнело у иностранство. Ово најбоље говори о обиму пословања ФДБР и оствареним односима на релацији ПРЕДУЗЕЋЕ – ДРЖАВА.

Све до 1935. године ФДБР је слободно извозило са бакром и злато и сребро. До тог времена је кроз сирови бакар извезено преко 16 тона злата и 32 тоне сребра. Истовремено је Народна банка куповала злато по берзанским ценама, да би одржала стабилност динара. Подаци такође показују да је бакар увезен за потребе домаће привреде био два пута скупљи од извезеног.

Основна карактеристика пословања ФДБР је стални раст физичког обима производње, што се види из следећих чињеница: 1905. године произведено је 5.500 тона руде и 774 тоне бакра, а 1934. године

Свечаност њолајања камена темеља за електролизу 1936. године

44.643 тоне бакра, уз одговарајући раст производње злата (1.715 kg) и сребра (5.841 kg). Раст производње огледао се не само у финансијским ефектима профита, него и у уделу у југословенском извозу: године 1921. тај удео је износио 1,68%, а 1938, то је 8% од целокуног домаћег извоза, што је имало великог удела у јачању југословенске привреде.

ФДБР и држава

Однос ФДБР и државе на општем и посебном плану одређивали су бројни фактори, а нарочито: место налазишта и постојеће окружење, устројство државе и државних институција, привредна и друштвена развијеност, (не)регулисаност системских услова за експлоатацију руде и корумпираност државног апарата с једне стране, и карактер акционарског предузећа као израза моћног страног капитала европског ранга са предузетништвом и организацијом која је у целости била усмерена на остваривање профита, с друге стране. То је условило да ФДБР и у окружењу и у земљи пословања буде својеврсна „држава у држави“.

Најкрупније питање односа ФДБР и државе односило се на решавање извоза злата садржаног у руди и блистер бакру. У 40.000 тона бакра (колико је просечно годишње произвођено у периоду 1930–1940) садржано је и 2.000 kg злата и 6.000 kg сребра. Југословенска влада је вршила сталан притисак на ФДБР да се изгради електролиза (рафинација) бакра, како би се издвојило злато и сребро из бли-

стер бакра, опорезовали производи електролитског процеса и продавало злато Народној банци.

Како ФДБР није предузимало мере за изградњу електролизе, Влада Југославије је августа 1934. донела Уредбу о надзору производње и употребе племенитих метала. По овој уредби, сви племенити метали морали су се продавати Народној банци Југославије. Тако је ФДБР било принуђено да Народној банци враћа злато које је било извезено у иностранство у нерафинисаном блистер бакру.

Тим мерама Влада је присилила ФДБР на изградњу електролизе, која је пуштена у рад 1938. године. То је истовремено био и један од најзначајнијих резултата тзв. Нове економске политике владе Милана Стојадиновића, коју је он прокламовао 1936. године.

Одређени моменти из говора др Милана Стојадиновића приликом отварања електролизе најбоље показују циљеве те нове економске политике и однос државе према пословању ФДБР и других предузећа која послују са страним капиталом:

Отварање електролизе 1938. године

Милан Стојадиновић (први с лева) и директор рудника Емил Пишала (први са десне стране) приликом отварања електролизе

„Када смо пре две године објавили нашу нову економску политику, прокламујући принцип да се наше рудно благо има прерађивати у нашој земљи, са нашом радном снагом, тиме смо, у оно време, првенствено мислили на гвожђе, бакар и алуминијум.“

„Ми нећемо више извозити те руде као сировине, да би их после, прерађене у иностранству, поново куповали од странаца.“

„Код бакра ми желимо створити једну фабрику за изградњу телефонских каблова. Пре је постојао предлог да се готови каблови купују у иностранству. Ми смо ту идеју сада одбацили. Подићи ћемо своју фабрику каблова и она ће добити све наруџбине које иду у стотине милиона динара, и чији ће износ тако, највећим делом, остати у земљи.“

„Ми ћемо још дуго бити упућени на страни капитал. Само, тај

страни капитал не сме бити наш експлоататор, већ наш сарадник. Правичан интерес на уложени капитал треба да буде обезбеђен, али капиталистички интерес не сме да буде једини циљ. Циљ и правац делатности има да утврди држава. Државни и национални интереси морају да буду изнад свих других.“

Говор председника владе изражава одређено економско и друштвено стање и кретања у свету и Југославији. Он истовремено показује и политичке прилике и формирање свести о постојећим односима и начинима којима страни капитал учествује у југословенској привреди, као и нужност одређене еманципације привреде и преиспитивање постојећих односа.

На основу изнесене слике стања и последица, које налазимо и у Стојадиновићевом говору, произлази и наш покушај да дамо једну иницијалну социо-економску ана-

лизу, као и да осветлимо процесе који су се одвијали у том времену. Француско друштво Борских рудника било је несумњиво најзначајнија појава у историји борског краја, чинилац који је, и на позитиван и на негативан начин, одсудно определио даљи историјски ток и развој Бора.

Ако је тачна изрека „Историја је учитељица живота“, можда се у овој нашој актуелности, свеобухватним сагледавањем прошлости, могу да извуку одређене поуке за садашње и будуће време.

